

Як розцінювати відому заяву гетьмана у листопаді 1918 р. про бажання вступити у федеративний союз з білогвардійською Росією?

Треба брати до уваги весь доробок правління гетьмана, а не окремо взятую політичну заяву, зроблену вже тоді, коли влада вислизала з його рук. П.Скоропадський входив до імперської політичної еліти, не володів українською мовою (вивчив її вже в еміграції), мав монархічні переконання. І ось раптово він опинився гетьманом формально самостійної держави. У ситуації, що виникла, Скоропадський прагнув перетворити формальну незалежність у справжню, відстоював інтереси України у спілкуванні з іншими державами, намагався розв'язати проблему Холмщини і Підляшся, бессарабське і кримське питання, проблеми Донбасу і Кубані. Завдяки такій політиці він став зрадником в очах білогвардійського генералітету, але не здобув підтримки українських політичних партій.

Чи була реакційною соціальною політика П.Скоропадського? Він викликає співчуття: прагнув розв'язати соціальні проблеми засобами реформи, а не революції, оголосив гетьманську владу гарантом порядку і законності.

Все це звучить в теорії красиво. А на практиці повернення поміщиків в села і власників — на заводи і фабрики призводило до найгостріших конфліктів, які придушувалися військовою силою, у тому числі — окупаційними військами. За зброю взялися десятки тисяч селян — демобілізованих солдатів царської армії. Почали страйкувати робітники. В Україні розгорілася соціальна війна, переплетена з війною проти окупантів. У такій ситуації не можна було думати про реформи.

Державотворчий процес в сучасній Україні проходить з величезними труднощами. Перешкоди на шляху утвердження України як незалежної і сильної держави багато в чому такі самі, як і в часи Павла Скоропадського: нездатність української політичної еліти знайти спільну мову, її невміння або небажання полегшити життя народу реформами. Проте тепер у світовому співробітництві є немало щирих прихильників української незалежності. Можна сказати навіть більше: відверті противники незалежної України не наважуються, як правило, оприлюднювати свою позицію.

Кожне покоління повинне спиратися на здобутки та досвід попередніх поколінь. Досвід Української Держави 1918 р. теж має бути осмислений нами як інтегральний елемент вітчизняної історії ХХ ст. Він дає багато інформації для роздумів.

¹ Дорошенко Д. Українська гетьманська держава 1918 року. — Ужгород, 1930. (Перевидано: Нью-Йорк, 1954).

² Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов). — М., 1936. Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов. Документы и материалы. — К., 1937.

³ Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918. — Київ-Філадельфія, 1995. (Передмова Я.Пеленського передрукована в журн. «Історія в школах України», 1997, № 4, с. 42-52).

⁴ Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. (історико-генетичний аналіз). — К., 1995.

⁵ Копиленко О.Х., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920. — К., 1997.

⁶ Революция на Украине. По мемуарам белых. — М., Л., 1930. — С.146.

⁷ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. — Т.2. — Мюнхен, 1983. — С.385.

⁸ Павленко Ю., Храмов Ю. Назв. праця. — С.132.

⁹ Винниченко В. Відродження нації. Ч. III. — Київ-Відень, 1920. — С.26. Репринт, 1990 р.

Павло Сохань

Досвід та уроки державотворення Гетьманату в контексті сучасності

Сучасне становище в сфері розбудови і утвердження української незалежної держави вимагає надзвичайно уважного ставлення до вивчення й урахування вітчизняного досвіду і уроків державотворення у минулому.

Наші сучасні державотворці і всі причетні до цього фахівці, як правило, більше говорять і звертають увагу на досвід того, що робилось і робиться, за улюбленою фразою, «в усіх цивілізованих країнах», що, звичайно, теж треба вивчати і враховувати. Але ж треба «не цуратися і свого досвіду», і не тільки не цуратися, а й насамперед саме його треба уважно вивчати і використовувати — як позитивний досвід, так і повчальні уроки. Адже кожен народ має свої специфічні традиції і певні риси менталітету, що формувалися на фундаменті перш за все вітчизняного багатовікового історичного розвитку.

Український народ за свою тисячолітню історію, на жаль, мав не так багато можливостей безпосереднього здійснення розбудови своєї незалежної держави. Але протягом тисячоліть він по-справжньому вистраждав право на неї, виплекав ідею незалежності у думках, мріях і в конкретній боротьбі, з її успіхами і прорахунками, досвід якої становить міцний фундамент розбудови нашої незалежної держави.

У цьому плані поряд з досвідом і уроками боротьби за українську державу періодів Богдана Хмельницького і його послідовників XVII-XVIII ст., епохи національних змагань XIX-XX ст. і особливо безпосередньої боротьби за незалежну Україну у 1917-1920 рр., безперечний інтерес становить період гетьманату Павла Скоропадського. Він був короткотривалим, всього семимісячним, але досить насиченим конкретним досвідом і повчальними уроками боротьби за українську державність у важких умовах тих часів. На жаль, цей досвід і повчальні уроки в наступні роки з різних причин спотворювались або ж були й зовсім забуті. Лише в останні роки привернуто увагу до цього періоду в нашій історії. В літературі, переважно виданій українською діаспорою, існують протилежні погляди в оцінці цього періоду. Одні фокусують свою увагу на звинуваченні гетьмана П.Скоропадського у прихильності до Росії або ж до Німеччини.

ни, інші вважають його прихильником і ставлеником лише крупних землевласників, поміщиків, і звинувачують його у прагненні до диктаторства та авторитаризму. Безпосередні ж прихильники самого П.Скоропадського і гетьманату певним чином ідеалізують його діяльність і гетьманат як форму правління, протиставляючи його іншим формам демократичного розвитку країни. Кожен з виразників тих чи інших поглядів і оцінок, звичайно, для підтвердження своїх тверджень, переконань зможе знайти якісь окремі факти.

Але ж оцінка значення діяльності будь-якої історичної постаті, явища чи події буде більш-менш об'єктивною і правдивою лише тоді, коли при висвітленні їх, по-перше, буде враховано весь комплекс тих умов і факторів, в яких відбувалась діяльність певних історичних постатей чи розгортались ті чи інші події, а по-друге, що переважало, як вони впливали на загальноісторичний процес, що в них переважало — прогресивне чи негативне.

І якщо саме з цих позицій розглядати діяльність П.Скоропадського і гетьманату в цілому, з проекцією її на сучасність, то, справді, можна констатувати, що в ній переважало те позитивне, чимало з якого і зараз має важливе і актуальне значення.

Комплекс джерел, які має у своєму розпорядженні наука, зокрема, видані в останні роки «Спогади» П.Скоропадського, які, безперечно, є широю сповіддю її автора, в чому може переконатися кожен неупереджений читач, свідчать про те, що П.Скоропадський, незважаючи на цілком зрозумілу прихильність до Росії, був патріотом України і мушкетером державним діячем, який за короткий час свого семимісячного перебування при владі, в екстремальних умовах тих часів, зумів зробити надзвичайно багато корисного для розбудови української держави, яке мало і має важливе значення не лише для того часу, але й для сучасного періоду. Коли говорять про цей позитивний актив у державотворчій діяльності П.Скоропадського, то згадують перш за все такі видатні його акції у сфері культурно-освітнього будівництва, як заснування академії наук та національної бібліотеки, створення Кам'янець-Подільського і відновлення Київського університетів та десятків українських шкіл і гімназій, а також раду національних театрів і музичних колективів та інших українських культурно-освітніх і мистецьких закладів. І це цілком слушно. Створення їх у тих конкретних умовах було дійсно великою патріотичною подією у національно-культурному будівництві. Але це була тільки частина його важливої діяльності. Безперечно також і те, що, прийшовши до влади в час хаотичного становища і невизначеності в економіці і в суспільному житті, а також тієї розрухи, що приносила громадянська війна в країні, П.Скоропадському все ж удалося в цілому розпочати активне державотворче будівництво і в інших провідних сферах, зокрема сформувати більш-менш дієздатний урядовий апарат в центрі і в місцевих органах влади, налагодити створення регулярної української армії і військово-морського флоту, зміцнити фінансово-кредитну систему і розпочати реформування в промисловості і в аграрній сфері, вирішити ряд спірних питань з сусідніми країнами і встановити нормальні дипломатичні стосунки з Німеччиною, Болгарією, Туреччиною та іншими країнами, фактично досягти певного міжнародного визнання України як незалежної держави. Все це робилося у надзвичайно складній ситуації екстремальних умов ворожого оточення і недоброчинного ставлення з боку і більшовицької Росії, і країни Антанті та несприятливої міжнародної обстановки, в цілому. Сам П.Скоропадський добре усвідомлював всю складність ситуації, в якій йому доводилось працювати, але він свідомо пішов на цей крок. «Я відчував усі труднощі і небезпеки, — писав він у своїх «Спогадах», — але мене приваблювала грандіозність завдання, мене захоплювало пробуджене революцією в масі солдатів і молодих старшин українське національне почуття». За його словами, він повірив, що те молоде національне почуття допоможе Україні швидко позбутися анархії і стати на ноги: «Головне ж — признався він, — мене цікавила тоді думка чисто державна і соціальна, а саме створити сильний уряд для встановлення, перш за все, порядку, для чого необхідно створити адміністративний апарат, який в той час фактично був відсутнім, і провести дійсно демократичні реформи, не соціалістичні, а демократичні».

Багато тих проблем, вирішенням яких займався гетьман та його уряд, особливо у створенні дієздатного уряду і здійсненні реформування у сфері культури, науки, мистецтва, у проведенні українізації в різних культурно-освітніх закладах, у вирішенні проблем працевлаштування, у реформуванні промисловості і сільського господарства та ін., і зараз є надзвичайно актуальними. Показово, наприклад, як вирішувались за гетьманату питання в аграрній сфері. Створена під головуванням гетьмана Вища земельна комісія, навіть в тих екстремальних умовах, влітку 1918 р. розробила проект закону про земельну реформу, що передбачав, створював умови, при яких великі земельні масиви мають бути примусово викуплені державою і парцельовані між селянами при допомозі Державного Земельного Банку, однак, як зазначалось в ньому, не більш як 25 десятин. Цікаво, що діячі Гетьманату і пізніше, у 30-ті роки, висловлювали слушні думки щодо майбутнього аграрного реформування у радянській державі, тобто вони передбачали той період, який ми зараз переживаємо. Так, відомий гетьманський діяч журналіст-аграрник Микола Пасіка² ще у 1938 р. пророко написав, що розв'язання земельного питання в майбутній Українській Державі, в яку вони, гетьманці, широкі вірили, матиме ще більш далекоглядне значення, ніж у 1918-1919 рр., тому що застане вже не велику земельну власність, з одного боку, а безземельних та малоземельних, з другого, а зустріне колгоспи і радгоспи, «зведені більшовиками на руїнах приватної власності й на морі крові та кістках мільонів загинувих від голоду і знущань черезвичайки та зруйновані господарства великих і дрібних земельних власників». Як у таких умовах має вчинити Українська Держава, що повстане на руїнах більшовицького строю? — запитував автор. І відповідав: «Ясна річ, що засада приватної власності, ця основа цивілізації і культури, мусить бути повернута. Однак разом з тим треба буде рахуватися з існуючим реальним станом, зведеним більшовиками, ... повинна бути введена засада, — доводив він, — за якою верховним власником Землі і її надр мусить бути держава. Вона вирішує, кому і в якій мірі має бути признано право власності на землю, однак це право має бути обмежене, так, настільки цього вимагає національно-державний інтерес і суспільна справедливість». Поворот від колгоспів і радгоспів до індивідуальних господарств, наголошував автор, повинен бути поступовим і добровільним. І далі він роз'яснював: «коли б якісь колективи заявили охоту

далше існувати, то треба їх залишити й не ліквідувати насильно, хіба що виявилася б їх наглядна негосподарність і протидержавна діяльність. І ще одна цікава думка: відбудова приватної власності на землю й одиничних господарств вимагатиме далекойдучої матеріальної допомоги держави. Тому мусять повстати відповідні державні кредитні земельні банки, які допомогли б загосподаритися поодиноким хліборобам⁴. Як бачимо, дуже слушні слова і поради, які корисні і для сьогодення. Звінайню, ці прагнення, як і багато інших, П.Скоропадському не вдалося реалізувати.

Детально зупиняємося на цьому питанні тому, що воно досить актуальне і сьогодні. В цілому ж у тій політиці, яку проводив П.Скоропадський, багато повчального не лише з позитивного досвіду, а й **уроків з тих прорахунків**, які він допускав, а, скоріше, змушений був допускати в тій конкретній обстановці. Сам П.Скоропадський неодноразово визнавав і говорив про свої допущені і змушені прорахунки, чи невірні дії. «Одна з головних моїх помилок, — писав він у «Спогадах», — викликана тим, що моя поява на посту гетьмана відбулася зовсім не планомірно, а майже раптово для мене самого;

адже перед тим як взяти владу в руки, я не мав людей, які поділяли б мої переконання, які довіряли б мені, а я їм цілковито. Це трапилось тому, що я сам не йшов свідомо до Гетьманства, до якого мене винудили події, що швидко розвивалися»⁵. Це шире і вірне визначення П.Скоропадського, і його треба б також враховувати.

Зокрема, він неодноразово пише про те, що його постійно «мучила відсутність біля нього підготовлених людей, здібних зайняти міністерські пости»⁶, які б відповідали і за професійними, і за чисто людськими якостями цим посадам. Питання проблеми кадрів, до якого він ставився дуже відповідально, надзвичайно повчальне. «На моїй душі є, мабуть, кілька промахів, — пише він, — так, у міністерствах знаходилися часто начальники, які до українців, ділових і чесних людей, ставились з відкритою антипатією, а разом з тим ці начальники були потрібні, тому що вони знали техніку справи»⁷. Це, до речі, і пояснення т. зв. його антиукраїнізму, в чому його дехто звинувачував. А хіба ця дилема не існує у нас і зараз?

Політику гетьманської держави можна більш-менш вірно оцінювати лише з врахуванням таких конкретних умов, в яких вона мусила діяти. А дійсність була така, що, не маючи достатніх військових сил, вона не могла одночасно вести боротьбу і проти внутрішніх, і проти зовнішніх ворогів і змушена була лавірувати у виборі союзників. Звідси і його лавірування між Німеччиною і Росією.

Якщо уважно читати «Спогади» П.Скоропадського й інші джерела, то не важко переконатися, що не якась особлива прихильність його до Росії чи німців, а конкретна необхідність тих часів у тій складній ситуації змушувало його йти на тимчасове співробітництво то з одною, то з іншою силою, щоб досягти мети — утвердження Української незалежної держави. В цьому лавіруванні він, безперечно, допускав і прорахунки, уроки з яких також повчальні і для сьогодення. А вже і сучасним нашим керівникам держави доводиться певним чином вести наші державні кораблі між «Січлюю і Харібною» і лавірувати між партнерами і союзниками. І досвід минулого, як позитивний, так і інший, може бути в цьому в нагоді, якщо його розумно використовувати. А з досвіду гетьманату Скоропадського, справді, є що використовувати і враховувати. Головне ж, що в його короткій, але насиченій державотворчій діяльності **провідним і переважającym** було те, що і тоді, і зараз сприяє і розбудові, і утвердженню нашої незалежної держави. І за це ми, його нащадки, мусимо його шанувати і віддавати йому належне.

⁴ Павло Скоропадський. Спогади. — Київ-Філадельфія, 1995. — С. 143-146.

⁵ Дня: Микола Пасіка. Земельна справа в Українській державі // За свідченнями наші — Львів, 1938. (Друге видання: Нью-Йорк, 1955. С. 99).

⁶ Там само. — С. 100.

⁴ Там само.

⁵ П.Скоропадський. Спогади. — С. 130.

⁶ Там само. — С. 149.

⁷ Там само. — С. 159.

Георгій Папакін

Павло Скоропадський: постать на тлі епохи

Думаю, що повним трюїзмом, але дуже необхідним, є констатація того факту, що історія є політикою, перегорнуто у минуле. Як би ми не хотіли абстрагувати наші уявлення про минувшину від злосудного сьогодення, але воно знов і знов нагадує про себе, нав'язуючи певні оцінки, створюючи свою шкалу сприйняття історичних подій.

Тому завдання історика не може вбачатися у повному відході від сучасності, а, навпаки, полягає в досконалому вивченні подій минулого та аналізі їх з урахуванням того історичного досвіду, що його накопичено за весь минулий період.

Цей досвід однозначно вчить, що немає вигідних чи незручних відтінків історичного шляху. Неможливо зосереджуватися лише на сплесках національної пасіонарності, адже, за Гегелем, кріт історії робить свою справу навіть тоді, коли ми не бажаємо її бачити, у «пропащі часи» (за М. Драгомановим).

Здобуття нашою державою повної політичної незалежності, вдріг протягом поточного сторіччя, дуже логічно привернуло суспільну увагу до першого акту визвольних змагань ХХ віку — створення і діяльності Української Центральної Ради, проголошення Української Народної Республіки. Але слід врахувати, що Центральна Рада мала лише рік історичного життя. І ми, вже вдріг відсвяткувавши її ювілей, фактично, так і не змогли посунути наш задекла-